

ФІЗІОЛОГО–БІОХІМІЧНІ, БІОТЕХНОЛОГІЧНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ТВАРИН

PHYSIOLOGICAL–BIOCHEMICAL AND BIOTECHNOLOGICAL WAYS OF ANIMAL PRODUCTIVITY INCREASING

УДК 929.612 (477)

Падура М. Ф., кандидат філологічних наук, професор,
Стояновський В. Г., доктор ветеринарних наук, професор,
Головач П. І., доктор ветеринарних наук, професор

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького, Львів, Україна*

ЖИТТЯ ВІДДАНЕ НАУЦІ

Пам'яті проф. Дубовик І.А. (1895–1953)

Життя професора Ірини Дубовик, завідувача кафедри фізіології свійських тварин Львівського ветеринарного інституту в 1945–1947 роках, – це довгий шлях боротьби проти економічних і політичних проблем в умовах радянської дійсності. Як автор визначних досягнень в ділянці ендокринології, як член Міжнародного товариства експериментальної цитології і як кандидат на стипендію з фонду Рокфеллера, вона була звинувачена у схиланні перед західною наукою і звільнена з посади завідувача кафедри. Останні роки життя провела в Харкові в самотності, нужді і забутті. Сьогодні її ім'я відроджується.

Ключові слова: *Ірина Дубовик, фізіологія, ендокринологія, гіпофіз, гормон росту, Короленко, стажування у Німеччині, фонд Рокфеллера, репресії, Львівський ветеринарний інститут, самотність.*

УДК 929.612 (477)

Падура М. Ф., кандидат філологических наук, профессор,
Стояновский В. Г., доктор ветеринарных наук, профессор,
Головач П. И., доктор ветеринарных наук, профессор

*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и
биотехнологий имени С. З. Гжицкого, Львов, Украина*

ЖИЗНЬ ОТДАНА НАУКЕ

Памяти проф. Дубовик И.А. (1895–1953)

Жизнь профессора Ирины Дубовик, заведующей кафедрой физиологии домашних животных Львовского ветеринарного института в 1945–1947 годах, – это длинный путь борьбы против экономических и политических проблем в условиях советской действительности. Как автор значительных достижений в отрасли эндокринологии, как член Международного общества экспериментальной цитологии и как кандидат на стипендию из фонда Рокфеллера, она была обвинена в преклонении перед западной

наукой и уволена с должности заведующей кафедрой. Последние годы жизни провела в Харькове в одиночестве, нужде и забвенье. Сегодня её имя возрождается.

Ключевые слова: Ирина Дубовик, физиология, эндокринология, гипофиз, гормон роста, Короленко, стажировка в Германии, фонд Рокфеллера, репрессии, Львовский ветеринарный институт, одиночество.

UDC 929.612 (477)

Padura M. F., Candidate of Philological Sciences, Professor,
Stoianovskiy V. H., Doctor of Veterinary Sciences, Professor,
Holovach P. I., Doctor of Veterinary Sciences, Professor
*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology
 named after S. Z. Gzhytskyi, Lviv, Ukraine*

LIFE DEVOTED TO SCIENCE In memory of Prof. Dubovyk I.A. (1895–1953)

The life of Prof. Iryna Dubovyk, physiology department head in Lviv Veterinary Institute in years 1945–1947 is a long struggle way against economic and political problems under the conditions of Soviet reality. As author of significant achievements in the field of endocrinology, as member of International society of experimental cytology and as candidate for the scholarship of Rockefeller foundation, she was accused of bowing to Western science and dismissed from her post of department head. She spent last years of her life in solitude, misery and forgotten by everybody. Nowadays her name is revived.

Key words: Iryna Dubovyk, physiology, endocrinology, hypophyse, growth hormone, Korolenko, probation in Germany, the Rockefeller Foundation, repressions, Lviv Veterinary Institute, solitude.

Вступ. Професор Дубовик Ирина Андріївна працювала неповних два роки (від листопада 1945 до серпня 1947) на кафедрі фізіології Львівського ветеринарного інституту, де завідувала кафедрою. Попіхом покинула інститут, студентський гуртожиток на вулиці Ольги Басараб, у якому жила протягом усього часу, покинула також Львів і переселилася до Харкова. Тут ще прожила 6 років і померла самотньою від тяжкої хвороби. Що ж спонукало її, перспективного вченого, професора, завідувача кафедри, покинути викладацьку працю у повоєнний час, коли так гостро бракувало висококваліфікованих працівників вищої школи? Відповідь на це питання знайдемо, як поглянемо на політичну обстановку в тодішньому ветеринарному інституті (нині – університет).

Проф. Дубовик І.А.
Фото 1945 року

У повоєнний час навчання в інституті відновилося восени 1944 року. Найпершою ознакою нового інституту було те, що на чолі його стоїть комуніст, який ревно виконує всі накази партії і НКВД. Першим ректором (тоді – директором) після війни був професор Чеботарьов Р. С. За нього почалися політичні репресії: шельмування, гоніння, калічення долі, а навіть фізичне знищення, і все це стосувалося як студентів, так і викладачів інституту. Режисерами нового дійства в інституті були начальники відділу кадрів та спецчастини, їх очолювали кадрові офіцери–кагебісти.

З тодішніми подіями пов'язані такі явища, як тиск на науку і науковців. Радянська наука поступово заганялася у схоластичні рамки «вчення Мічуріна – Лисенка» на протигагу до «менделізму – морганізму». Інститут поступово ізолювали від зовнішнього світу, від європейської науки. Відповідно до наказу ректора Чеботарьова Р. С. від 10 липня 1947 року заборонялися безпосередній зв'язок, а також листування службовців ЛВУ з іноземними установами», дозволялося у разі потреби

робити це «тільки через спецчастину інституту». Як показують архівні матеріали, ніхто з викладачів інституту не скористався з таких «послуг» спецчастини. Шельмували тих викладачів, що мали друковані праці за кордоном чи писали резюме наукових статей іноземною мовою. Ці факти, як і знання чужих мов взагалі, вважалися схилинням перед «буржуазним Заходом», їх таврували ганьбою і звільняли з інституту. До таких викладачів належить насамперед проф. Ірина Дубовик.

Огляд літератури та архівних джерел. На жаль, в архіві Львівського ветеринарного інституту з невідомих причин не збереглася особова справа Ірини Андріївни Дубовик. І лише з наказів по інституту за 1945 і за 1947 роки, а також зі списку викладацького складу за 1946 рік ми маємо першу, хоч скупу інформацію про неї та її місце праці.

Перше, згідно з наказом ВКВШ за № 2780–к від 4 листопада 1945 року призначити зав. кафедрою фізіології сільськогосподарських тварин професора Дубовик Ірину Андріївну з 9 листопада 1945 року з оплатою 1800 карбованців на місяць – наказ 99, §1 [1, 123].

У списку викладацького складу за 1946 рік читаємо: Дубовик Ірина Андріївна, зав. кафедрою фізіології домашніх тварин з 9.11.1945 року, дисципліна (вузька спеціальність) – ендокринолог, штатний працівник, стаж роботи в навчальних закладах – 13 років, в інституті – з 1945 року, вчене звання – професор, кандидат біологічних наук, безпартійна, рік народження – 1895, освіта – Вищі Київські жіночі курси, урядові нагороди – немає, оклад – 4500 крб., річне навчальне навантаження в годинах – 411, прибула з Молотовського СГІ (нині – місто Перм, Росія), на окупованій території не перебувала.

Крім неї, до штату кафедри належав Креймер Борис Якович – асистент, кандидат біологічних наук, 1908 року народження, єврей, закінчив Київський ветеринарний інститут в 1933 році, аспірантуру КВІ – в 1938 році, учасник війни [2].

І нарешті, наказ № 175 від 25 серпня 1947 року, § 5 по Львівському ветеринарному інституту гласив: Звільнити з посади зав. кафедрою нормальної фізіології проф. Дубовик І. А. з 28 серпня 1947 року [3, 116].

У цьому ж наказі після прізвища Дубовик І.А. стояли ще такі слова: «по власному бажанню», але були закреслені. Власне у цих словах ховається вся інтрига її звільнення. За радянських часів з таким формулюванням звільняли з роботи людину, котра потрапила в якісь неприємні обставини і змушена була покинути місце праці. У нашому разі ті обставини були чисто політичними.

Першу, правду, коротку інформацію про Ірину Дубовик опубліковано у 2000 році у книзі «Львівська державна академія ветеринарної медицини», де читач міг дізнатися про такі важливі факти з наукового життя Ірини Дубовик: два роки завідувала кафедрою фізіології, була спеціалістом у галузі ендокринології і що за розробку методик дослідження гіпофіза у жаб була рекомендована на стипендію фонду Рокфеллера, зрештою, за схилення перед західною наукою зазнала гоніння [4, 447, 718].

Ширшу інформацію про життєвий шлях Ірини Дубовик, зокрема про її намір поспробувати себе на літературній ниві у 2006 році у надзвичайно цікавій статті «Це лише стара, давно відома істина...» опублікував у Харкові Ігор Лосієвський – доктор філологічних наук, завідувач відділу рідкісних видань та рукописів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка, де він детально аналізує три листи письменника Володимира Короленка (українця за походженням) як відповіді на листи до нього від Ірини Андріївни Дубовик, які вона писала – один у 1914 році і два у 1915 році, котрі, на жаль, не збереглися, але про їх зміст можна здогадатися з відповідей Володимира Короленка [5]. У газеті «Світ Університету» за січень–лютий 2016 року доц. Олег Слобода повторив всі основні думки Ігоря Яковича Лосієвського з цієї статті [6].

На початку 2015 року в науковому довіднику «Вчені університету: 1784–2014» проф. Головач П. І. подав загальний огляд наукової діяльності Ірини Дубовик без вказування дати та місця її смерті [7, 203].

І нарешті, навесні цього року на запит ректора університету, професора Стибеля В. В. з Пермської сільськогосподарської академії надійшли копії особової справи Ірини Дубовик, яка працювала там у 1937–1945 роках. Серед чисельних копій є також власноруч написана об'ємна біографія Ірини Дубовик, її фотографія, список наукових праць тощо [8]. До архівних документів додана теж коротка довідка Г. І. Жаворонкової, головного бібліотекаря академії, про життєвий та науковий шлях професора Ірини Дубовик [9].

Сім'я і дитинство. Ірина Дубовик народилася 18 березня 1895 року в родині Андрія Логвиновича Дубовик і Марії Петрівни, з дому Корхова. Батько Андрій, 1857 року народження, за походженням був сином дворового кріпака, чи дворака, грамоти навчився у віці 18 років, був надзвичайно здібним і наполегливим, закінчив середнє сільськогосподарське училище і працював агрономом [8, 63] Кулібінської економії на Сумщині Харківської губернії, мав особисте почесне громадянство, що давало йому право належати до привілейованого прошарку міського населення царської Росії. Мав важкий характер, був непоступливим, погано зживався з родичами і підлеглими [5, 92].

Дочка рано втратила маму. До хати прийшла мачуха. Маленька Ірина опинилася між двох вогнів. З одного боку був батько, який не ладив з дочкою, намагався підчинити її своїй волі і виховувати її відповідно до свого розуміння, яким повинно бути її майбутнє життя, але зіткнувся з рішучим спротивом дівчини: виявилось, що вона теж має свій характер, незалежний і волелюбний. З іншого боку, мачуха теж намагалася по-своєму виховувати пасербицю. Батько більше часу проводив на службі, а вдома господарювала мачуха. Змалку дівчина любила читати, і ця пристрасть приносила їй багато біди. Мачуха зі своєю примітивною психологією вважала, що пасербиця повинна стати тільки домашньою господинею. А дівчина, із книжкою за пазухою, втікала в поле, вилазила на верхівку дерева і жадібно читала до пізнього вечора, за що мачуха не раз її суворо карала. Дівчина у відповідь все частіше їздила до своїх харківських родичів: у сім'ї бабусі Зінаїди Петрівни Корхової вона завжди знаходила спокій, притулок і ласку. За домашніми переказами, Зінаїда Петрівна була позашлюбною дитиною рідного брата знаменитого адмірала П. С. Нахімова [5, 92], який мав українське коріння.

Ірина закінчила жіночу гімназію і почала думати про можливість навчання на Курсах у Києві (Жіночі курси у Києві давали вищу освіту для дівчат). Коли мачуха дізналася про наміри пасербиці, то за спогадами самої Ірини, сказала: «Краще мені тебе бачити в могилі, ніж курсисткою. Виходи заміж!» [8, 63].

Після цієї розмови з мачухою Ірина втекла з дому, почала працювати сільською вчителькою, склала іспити за чоловічу гімназію, щоб мати право навчатися на Вищих жіночих курсах у Києві. Як згадує Ірина, здається, лише тоді батько звернув увагу на її існування. Він приїхав до дочки в село. Для вступу на Курси потрібно було дозволу батька, адже їй тоді щойно виповнилося 17 років, батько обіцяв давати гроші на навчання. Це було в 1912 році, а в 1914 році Ірина вступила на біологічний відділ фізико-математичного факультету Вищих жіночих курсів у Києві.

Листування з Володимиром Короленком. Вже після закінчення гімназії молода Ірина почала гостро відчувати потребу знайти своє місце у житті. Як зауважує Ігор Лосієвський, у середині 1910-х роках, Ірина, допитлива дівчина з гострим аналітичним розумом, вже виявляла серйозне зацікавлення наукою, особливо зоологією. На той час вона прочитала багато книжок про тварин – художніх і науково-популярних творів, була знайома з класичними науковими працями Ж. Бюффона і К. Бєро, братів О. О. та В. О. Ковалевських, І. І. Мечникова.

Іншою її пристрастю була художня література. Вона добре знала світову літературу і вражала своїх близьких умінням барвисто, художньо переказувати прочитане, вільно володіла пером. Їй дуже була потрібна порада професійного літератора, котрий зумів би об'єктивно оцінити її можливості як автора. Тому вона й звернулася до Володимира Короленка – видатного письменника і наставника молодих

літераторів, який тоді був редактором петербурзького журналу «Русское богатство» [5, 93].

У березні 1914 року Ірина Дубовик з Києва, де вона навчалася, надіслала Короленкові до Полтави першого листа разом з рукописом свого літературного твору «Забытый дневник». Хоча цей лист не зберігся, але, треба думати, що вона просила письменника оцінити її твір, який пропонувала для публікації в журналі «Русское богатство». Тим часом Короленко був цілий рік на лікуванні за кордоном, і коли він влітку 1915 року повернувся до Полтави, то ще застав тут рукопис Ірини Дубовик. Короленко прочитав його і надіслав відповідь до Ірини за старою київською адресою, де вона давно вже не проживала. І щойно пізніше, з іншого листа Короленка ми дізнаємося: «У відповіді я писав, що щоденник цікавий, можливо, для осіб, близьких до автора, але загального інтересу він не має». І далі: «Надрукувати ніде не можна. У листі своєму, на київську адресу, я писав, що частково літературним є тільки вступ» [5, 95].

На тему літератури Ірина Дубовик більше ніколи нічого до Короленка не писала. Був ще один її лист до Короленка, коли в її житті сталося велике нещастя – помер її наречений, дорогий і коханий. Ірині тоді ледь виповнилося 20 років, їй здавалося, що її життя настав кінець, нікому вона не потрібна, не залишилося навіть промінчика надії. Як видно, вона вже забула про свій «Щоденник». Її епістолярний діалог з Короленком у 1915 році – зовсім про що інше. Залишившись сам на сам зі своїм горем, вона не була впевнена, що витримає це страшне випробування, а тому звернулася за допомогою до людини, в духовну силу якої вірила. Думається, що лист Короленка, який ми наводимо нижче, – одне з тих послань до людини, які прилучають її до людства; у ньому в короткій формі викладені загальнолюдські ідеали, котрі освічували все життя великого гуманіста, просвітителя. Цей лист рятував від трагічної самотності.

Ірина Дубовик нічого не забула з цього листа. У цьому ж 1915 році помер її батько, вона оплакувала також його. Недовге своє життя вона прожила без сім'ї, без дітей, але завжди – з людьми і ради людей [5, 97].

Отже, 2 липня 1915 року Короленко з Полтави надіслав Ірині Дубовик щирого листа, який ми наведемо тут повністю:

Вельмишановна Ірино Андріївно.

Я цілком розумію спокусу, яка змусила Вас звернутися до мене, і я часто отримую такі листи. Так багато горя завжди, а тепер особливо. Але що ж я скажу Вам у Вашому великому горі? Одна моя молода знайома, дочка одного з моїх друзів, в якого трапилося це горе, і яке їй видалося зовсім нестерпним, знайшла деяке заспокоєння у праці для інших, страждених, яких тепер так багато. Вона стала сестрою милосердя. Не сприйміть це за пряму пораду і вказівку. Я особисто Вас не знаю і не можу Вам щось радити. Це є лише стара, давно відома істина, що варто перенести хоч частину уваги від свого горя на чуже, у будь-якій формі, – і воно стає легшим.

Бажаю Вам сили, щоб знайти бодай якесь заспокоєння. А там – молодість велика сила. Забувати – не треба, але заспокоїтися для дальшого життя треба, і можливо у самій пам'яті дорогих людей можна знайти джерело цієї сили.

Вол. Короленко.

Полтава, Мала Садова, № 1 [5, 95].

Ірина вибрала інший шлях у житті – шлях у науку.

Важкий шлях у науку. У 1918 році закінчила біологічний відділ Вищих жіночих курсів у Києві. Під час навчання на Курсах помер батько, довелося додатково працювати: давала приватні уроки, працювала у шпиталі. Після закінчення Курсів влаштувалася препаратором у майстерні шкільного унаочнення, а вечори проводила в зоотомічному кабінеті Харківського університету, де вивчала порівняльну анатомію під керівництвом професора Сушкіна П. П. У 1920 році «залишена для підготовки до професорського звання зі стипендією» при Харківському університеті. Стипендії для

проживання не вистачало, пробувала працювати вчителькою, зате не залишалося часу для наукової праці. У сусідстві з Іриною жила сім'я візника: старий із хворою дружиною. Якось чоловік ліг до лікарні – і Ірина запропонувала себе виїхати замість чоловіка. Майже два місяці їздила легковим візником. Коняка була добра, Ірину вважали «веселим парубком», онуком старого і по-своєму любили його. Заробіток вийшов непоганий [8, 63–64].

Незабаром професор Сушкін виїхав із Харкова, не було в кого вчитися, і Ірина вирішила за всяку ціну заробити грошей на фонд, щоб продовжити навчання. На той час на Пархомівському цукровому заводі платили цукром. Поступила чорноробом. Працювала на фермі: зі сходом сонця бігла «на наряд», додому приходила після заходу сонця. Похапцем умивалася і сідала за книжки. Почала вивчати німецьку мову, готувалася до магістерських іспитів.

Зібрала 4 пуди цукру і звернулася до Наркомосвіти України з проханням відрядити її для наукової роботи в Москві. В 1921–1923 роках працювала в Московському порівняльно-анатомічному інституті під керівництвом академіка О. М. Северцова. На фунти продавала цукор і так жила. Примістили її в Будинку З'їздів, де майже не опалювалося, тому грілася танцями. Інколи на ніч вставала кілька разів, щоб танцювати [8, 64].

Северцов був прекрасним керівником, за його керівництва Ірина Дубовик знаходила задоволення у праці і переживала, що в неї не вистачить сили довершити свою тему. Порівняльну анатомію вона так любила, що коли генетик О. С. Серебровський запропонував Ірині квартиру, пайок і інше за умови, що вона перейде на генетику, то вона відмовилася.

У 1923 році Дубовик повернулася до Харкова, тут була зарахована штатним аспірантом кафедри зоології Харківського університету. За 1924–1926 роки склала магістерські іспити, захистила наукову (аспірантську) працю «Розвиток органів кровообігу хребетних», прочитала дві пробні лекції на звання приват-доцента. Ця остання частина роботи, щоб стати приват-доцентом, натрапила на великі перешкоди. На той час вважалося у науковому світі, що жінка і пробні лекції є речі майже не сумісними. Протягом цілого року перед кожним засіданням ради професорів (нині – вчена рада) вона подавала заяву на дозвіл прочитати пробні лекції. Законних підстав відмовити не було, але кожного разу рішення відкладали до наступного засідання. Нарешті декан факультету на власну відповідальність призначив пробні лекції. Все відбулося добре, і, як згадувала сама Ірина Дубовик, стіни університету не завалилися, хоч виступала жінка [5, 66].

Перша лекція на тему, яку вона сама вибрала: «Метамерія голови хребетних» і друга на тему, яку визначив факультет: «Порівняльна анатомія нирок хребетних тварин», за що їй присудили звання приват-доцента.

У 1926 році на засіданні кафедри зоології Харківського університету доповіла свою наукову роботу на тему: «Розвиток кровоносної системи голови хребетних». Як результат, з аспірантів її перевели в наукові співробітники [8, 109].

Але наукова праця в ділянці чистої морфології перестала її задовольняти, вона шукала нових методів роботи. Читала про нові методи за кордоном. І їй, як кращій випускниці аспірантури, Наркомосвіти України дозволяє виїхати в наукове відрядження до Німеччини, але без грошового супроводу. Вирішила поїхати за власний рахунок. У 1927–1928 роках вісім місяців працювала в Берліні у трьох лабораторіях під керівництвом відомих німецьких професорів. За її спогадами, вся її праця в лабораторіях проходила в дуже напруженому режимі: від 8 до 13 години – у проф. Роди Ердман з культури тканин, від 14 до 18 – у професорів Кайбель і Краузе з гістології ендокринної системи і від 18 до 12 ночі – у професора Еренделенбурга з фізіології залоз внутрішньої секреції. Заборонили пересилання грошей за кордон, голодувала, до того ще й господиня вигнала з помешкання. Радянське представництво у Берліні частково допомогло виклопотати трохи грошей.

Повернулася в Україну. З 1929 року продовжила працювати в Харківському університеті як науковий співробітник. За сумісництвом влаштувалася в рентгенівський інститут і на кафедру патологічної фізіології Харківського медичного інституту.

Праця в аграрній науці. В 1930 році її призначили старшим спеціалістом, завідувала відділом ендокринології Українського інституту тваринництва. Умови праці були злиденні. Лабораторія жодної. Професор В. Лисицький виділив їй на фермі за 20 км від Харкова кілька курей. Все лабораторне майно поміщалося в її маленьку сумку. Оперувала на лавці біля курника. Отримала неймовірні результати: кури втричі збільшили несучість. На деякий час Інститут тваринництва ліквідували, Ірину Дубовик перевели в «бюро», вона продовжує свою роботу в приміщенні зоопарку. Інститут відновили: Ірина отримала на допомогу асистента і лаборанта, знайшли приміщення у «зимовому сараї для птиці». Посеред сараю був великий басейн, де плавали качки, гуси, лебеді, за перегородкою бобри, а в кутку її лабораторія. Температура 4°C. До того, зоопарк запропонував кроликів різних порід і Дубовик вирішила переключитися на прискорення росту молодняка. На основі дослідів написала дві наукові праці: «Прискорення росту молодняка» і «Збільшення стандартного росту породи». Пізніше Ірина в німецькому журналі «Endokrinologie» прочитала статтю німецького професора Мюллера, який цитував її роботи і користувався її методом, працюючи з телятами [5, 66].

Під кінець 1932 року Інститут тваринництва був ліквідований. Наукових співробітників перевели до Інституту експериментальної ветеринарії. В 1933 році переїхала до Ленінграду, де працювала позаштатним викладачем кафедри фізіології Військово-медичної академії у професора Леона Орбелі.

У 1934–1937 роках Дубовик завідувала кафедрою нормальної фізіології Вологодського ветеринарного інституту (Росія). Особливо важким був перший рік. Начальник навчальної частини інституту переслідував її брудними пропозиціями. Полегшення настало, коли його виключили з партії і з інституту за якісь махінації. За наукову і педагогічну працю вона була нагороджена премією (300 крб.). У січні 1937 року затверджена у званні в.о. професора. У цьому ж році затверджена кандидатом біологічних наук. У зв'язку з ліквідацією інституту перейшла працювати до Пермського (тоді місто Молотов, Росія) сільськогосподарського інституту за конкурсом. З 1 жовтня 1937 року була призначена завідувачем кафедри анатомії та фізіології сільськогосподарських тварин. Кафедра займала дві аудиторії і кабінет. Для дослідження професора Дубовик І. А. інститут закупив рентгенівський апарат, обладнано лабораторію. Захист докторської дисертації перенесли на 1940 рік, бо кафедра була в стадії організації. Велика тема НДР – «Вплив екзогенних факторів на функціональну діяльність передньої частки гіпофіза» стала темою її докторської дисертації.

Захист дисертації Ірини Андріївни Дубовик на науковий ступінь доктора біологічних наук відбувся 6 травня 1941 року в Ленінградському педагогічному інституті імені О. І. Герцена на засіданні вченої ради природничого факультету на тему «Про гормональну функцію передньої частки гіпофіза» [8, 79]. На жаль, з ВАК СРСР не надійшло підтвердження про присвоєння Дубовик вченого ступеня доктора наук, тому восени 1945 року вона прийшла на кафедру фізіології домашніх тварин Львівського ветеринарного інституту як професор і кандидат біологічних наук [2]. 24 червня 1944 року була затверджена у вченому званні професора по кафедрі анатомії і фізіології тварин [5, 97].

Наукові досягнення професора Дубовик І. А. Була допитливим і наполегливим дослідником і дала науці низку цінних досягнень. Мала 20 друкованих наукових праць, серед них 9 німецькою і 4 французькою мовами.

Її основні наукові здобутки можна представити так. Найбільший науковий інтерес являють собою праці з ділянки вивчення внутрішньої секреції, у яких вона застосовує оригінальну і досить сміливу методику. Їх результати є новим словом з усього, що на той час було відомо в науці. У працях, присвячених впливові гіпофіза на

ріст, вона досягла такого ефекту, якого досі ще не було – подвійне чи навіть потрійне збільшення маси кроликів проти норми.

В експериментах, спрямованих на вивчення ролі гіпофізарного гормону на дозрівання яйцеклітин, І. А. Дубовик через особливості методу, який вона застосувала, добилася різко вираженої стимуляції яйцеклітини у курей і розвитку ікри у жаби і навіть метання ікри у незвичний для цього час.

І нарешті, в серії робіт із внутрішньої секреції, І. А. Дубовик отримала цілком нові дані про взаємозв'язок нервової системи і гіпофіза. Це питання в ендокринології було нове і безсумнівно важливе, тому що воно відкривало широкі перспективи розвитку [8, 56].

Наукові праці професора Дубовик І. А. були відомі в колі спеціалістів з фізіології як в тодішньому Радянському Союзі, так і в Європі. У 1933 році вони були представлені в Академії наук (Ленінград) на виставці «Досягнення науки за 15 років». Професор О. Немилов у підручнику з ендокринології включив її опис методу дії на гіпофіз як основний, у підручнику наведені також її малюнки. Професор Дубовик І. А. була членом Ленінградського товариства природодослідників. В 1940 році була учасником Всесоюзної виставки досягнень сільського господарства, а її ім'я занесене в книгу Пошани. На засіданні Паризької академії наук її праця про «гормони росту» була зачитана і подана до друку у працях Академії. Утрехтський університет (Голландія) висунув проф. Дубовик І. А. кандидатом на Рокфеллерську стипендію за її праці на тему «Про взаємозв'язок вегетативної нервової системи і ендокринної». На конгресі в Лондоні 1933 року вона була обрана членом Міжнародного товариства фізіології клітини – International Society of Experimental Cytology.

Праця у Львові. Під кінець серпня 1947 року професора Дубовик Ірину Андріївну звільнили з посади завідувача кафедри фізіології, а згодом в архіві інституту «пропала» її особова справа. Довгі роки про неї взагалі не згадували. А таємниця її звільнення була захована в протоколах партійної (комуністичної) організації Львівського ветеринарного інституту за 1946–1947 роки, що зберігаються у партійному архіві міста Львова на вул. Буйка, 4.

Причина її звільнення пояснюється збігом двох чинників. З одного боку, це кілька фактів з її наукового життя, а з іншого, поява «Закритого листа ЦК ВКП(б)» у червні 1946 року. Цими фактами, що трагічно вплинули на долю Ірини Дубовик, були: у 1927–1928 навчальному році упродовж 8 місяців вона була на стажуванні у Берліні у відомих німецьких професорів – Еренделенбурга, Кайбля, Краузе і Роди Ердман (жінка); в 1933 році її прийняли на конгресі в Лондоні в члени Міжнародного товариства експериментальної цитології; у 1937 році рішенням ради професорів Утрехтського університету (Голландія) її визначили стипендіатом фонду Рокфеллера; з 20 надрукованих наукових праць 9 були німецькою і 4 французькою мовами; у Львові, а перед війною у Молотові (Перм, Росія) зверталася за можливістю виїзду за кордон для проведення наукової роботи. На біду, всі ці пункти з наукового життя виявилися якраз такими, проти чого був спрямований закритий лист ЦК ВКП(б) у справі професорів Ключевої і Роскіна від 16 червня 1946 року, а це: плазування перед західною наукою, низькопоклонництво перед розтлінною буржуазною культурою, улесливість перед вченими Заходу, друкування наукових статей в західних журналах. В усій країні – в навчальних закладах і в наукових установах – почався масовий акт радянської інквізиції, так звані суди честі. Жертвою такого судилища стала професор Дубовик Ірина Андріївна.

Нижче наведемо кілька витягів зі зборів комуністів Львівського ветеринарного інституту за 1947 рік, щоб читач міг сам уявити собі ту атмосферу люті і злоби, яка панувала тут у перші повоєнні роки.

Закриті партійні збори партійної організації Львівського ветеринарного інституту від 3 лютого 1947 року (комуністів – 39, кандидатів – 5).

Чеботарьов (директор): Щодо кафедри фізіології, то тут вживаються найбільш рішучі заходи, і я раніше допустився помилки, що згодився з нав'язаною мені

кандидатурою професора Дубовик. Тільки відмінна робота доцента Креймера рятує положення на цій кафедрі. Замість професора Дубовик до нас направлять або товариша Петропавловського з Ульяновська, або товариша Павловського з Казані [10, 11].

Обговорення закритого листа ЦК ВКП(б) про справу професорів Ключової і Роскіна – 4 серпня 1947 року.

Кошко: На жаль, також у нашому колективі є подібна людина – професор Дубовик. Працюючи в Харкові, вона зводила наклепи на всіх, і в Ленінграді в Орбелі вона працювала тільки 6 тижнів. Як вчений – її репутація сумнівна, а професор Заводський на її докторську дисертацію дав негативну рецензію. Так само вона зводила наклепи на дирекцію і на партійну організацію Молотовського сільськогосподарського інституту, коли там працювала [10, 30].

Чеботарьов: До Львівського ветеринарного інституту товариш Дубовик потрапила випадково з милості політичної близькості людей з Міністерства вищої освіти. До нас вона прибула на початку навчального року, і ми змушені були прийняти її до нашого колективу. В Голландію її запрошували без сумніву не як науковця, а для обплывування радянської науки. Вона і тут не раз заявляла, що у нас дідівська техніка, а цінними сучасними приладами, котрі є на кафедрі, вона навіть не вміє користуватися.

Оргвисновки про професора Дубовик зроблені: оголошено конкурс на завідування кафедри фізіології.

Закриті партійні збори від 3 вересня 1947 року.

Креймер: Я хочу дещо розповісти про Дубовик. Наша наука є найпередовіша наука. Дубовик, котра плазувала перед буржуазною наукою, писала листи до багатьох урядових установ, у тому числі до міністра товариша Кафтанова з проханням перевести її до Голландії. Їй на території нашої держави не знайшлося жабі для роботи і тому їй треба їхати до Голландії. Мені відомо, що вона кілька разів друкувала свої праці, так би мовити, слабенькі праці в нікчемному журналі в Німеччині, а потім вже тут, у нас в інституті весь час демонструвала ці журнальчики студентам і дуже тішилася з того.

Професор Дубовик заслуговує всякого осуду [10, 34].

Чеботарьов: Як вчений, як працівник інституту вона не являє собою жодної цінності [10, 35].

Останні роки життя у Харкові. Доктор філологічних наук Ігор Лосієвський так схарактеризував її останні роки в Харкові: «Вона померла 2 березня 1953 року після тяжкої хвороби за три дні до відходу в інший світ «вождя всіх часів і народів» Й. В. Сталіна, якого вона ненавиділа і не приховувала цього почуття від своїх харківських родичів і друзів. Факт дуже важливий для розуміння особи одного з адресатів Короленка, про це повідомив нам при передачі в Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Короленка документів з особистого архіву І. А. Дубовик її двоюрідний брат Петро Костянтинович Корхов. І тепер ми знаємо, що до останніх своїх днів Ірина Андріївна Дубовик залишалася духовною ученицею Володимира Галактіоновича Короленка – непримиренного борця з тоталітарними режимами – і царським, і більшовицьким. Ні, вона не боролася, але й не змиралася зі сталінізмом – цим страшним соціальним злом» [5, 97].

Висновки. Професор Дубовик Ірина Андріївна за своє життя (прожила 58 років) пройшла довгий шлях митарств у різних трудових колективах і багатьох навчальних закладах тодішнього Радянського Союзу. Важке її життя почалося ще у батьківському домі відразу після смерті матері. Потім був пошук свого місця у житті між літературною та науковою працею, вибрала науку. Але перед тим скуштувала ще гіркий смак таких професій, як препаратор, вчителька, візник, чорнороб. Наукову працю після навчання у Києві починала у Харківському університеті, працювала у Москві, знову повернулася до Харкова, була на стажуванні у Німеччині, шукала нових наукових ідей в дослідних установах Ленінграду, а від 1934 року упродовж 13 років завідувала кафедрою фізіології у Вологді, потім у Пермі і нарешті у Львівському ветеринарному інституті. Тут потрапила під нещадний прес радянської репресивної машини, була звинувачена у схилинні перед західною наукою, «затаврована ганьбою» і

звільнена з інституту. Одинокую, морально розбитою, важко хворою і забутою провела останні роки свого життя у Харкові.

Довгий час була теж забута у науковому світі. Наші тривалі пошуки фактів із її життя дали результати. По крупинках ми зібрали їх в архіві Львівського зооветеринарного інституту (хоч її особова справа пропала), у державному архіві Львівської області (ДАЛО, партійний архів), у матеріалах Харківської наукової бібліотеки імені Володимира Короленка, і найбільше документів із життя проф. Ірини Дубовик ми знайшли в архіві Пермської сільськогосподарської академії (Росія). І сьогодні ми маємо повну біографію проф. Дубовик І.А., дві її фотографії, кілька копій офіційних документів і достатньо повний список її наукових та науково-популярних праць.

Ім'я талановитого, наполегливого і допитливого українського вченого відроджується.

Література

1. Наказ № 99 по Львівському ветеринарному інституту від 9 листопада 1945 року, §9 // ф. Р-5, оп. 1, spr. 4.
2. Список викладацького складу // ф. Р-5, оп. 130/с, spr. 21.
3. Наказ № 175 по Львівському державному ветеринарному інституту від 25 серпня 1947 року, §5 // ф. Р-5, оп. 1, spr. 8.
4. Професор Дубовик Ірина // Львівська державна академія ветеринарної медицини. – Львів, 2000.
5. И. Я. Лосиевский. «Это лишь старая, давно известная истина...» Письма В. И. Короленко И. А. Дубовик 1914–1915 гг. // Короленківський збірник. Наукові статті та матеріали. – Харків: Сага, 2006. – С. 92–98 + Копії трьох листів В.Короленка.
6. О. М. Слобода. Відкриваємо ще одне ім'я: професор Ірина Дубовик // Світ Університету. – 2016, ч. 1–2.
7. П. І. Головач. Дубовик Ірина Андріївна // Вчені університету: 1784–2014. Довідник / Автор-укладач Михайло Падуря. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2015.
8. Копія особової справи І. А. Дубовик з Пермської сільськогосподарської академії (2016 рік).
9. Г. І. Жаворонкова. Дубовик Ірина Андреевна: Вся жизнь – науке. – Пермь, 2016 (рукопис).
10. Протоколи партійних зборів партійної організації Львівського ветеринарного інституту // ДАЛО: ф. 588, оп. 1, spr. 15.

References

- Nakaz № 99 po L'vivskomu veterynarnomu instytutu vid 9 lystopada 1945 roku, §9 // f. R-5, op. 1, spr. 4. (in Ukrainian).
- Spysok vykladac'kogo skladu // f. R-5, op. 130/s, spr. 21. (in Ukrainian).
- Nakaz № 175 po L'vivskomu derzhavnomu veterynarnomu instytutu vid 25 serpnja 1947 roku, §5 // f. R-5, op. 1, spr. 8. (in Ukrainian).
- Profesor Dubovyk Iryna // L'vivs'ka derzhavna akademija veterynarnoi' medycyny. – L'viv, 2000. (in Ukrainian).
- Losievskij, I. Ja (2006). «Jeto lish' staraja, davno izvestnaja istina...» Pis'ma V. I. Korolenko I. A. Dubovik 1914–1915 gg. // Korolenkivs'kyj zbirnyk. Naukovi statti ta materialy. – Harkiv: Saga, 92–98 + Kopii' tr'oh lystiv V. Korolenka. (in Ukrainian).
- Sloboda, O. M. (2016). Vidkryvajemo shhe odne im'ja: profesor Iryna Dubovyk // Svit Universytetu. 1–2. (in Ukrainian).
- Golovach, P. I. (2015). Dubovyk Iryna Andrii'vna // Vcheni universytetu: 1784–2014. Dovidnyk / Avtor-ukladach Myhajlo Padura. – L'viv: Galyc'ka vydavnycha spilka. (in Ukrainian).
- Kopija osobovoi' spravy I. A. Dubovyk z Perms'koi' sil'skogospodars'koi' akademii' (2016 rik).
- Zhavoronkova, G. I. (2016). Dubovyk Iryna Andreevna: Vsja zhyzn' – nauke. – Perm' (rukopys).
- Protokoly partijnyh zboriv partijnoi' organizacii' L'vivs'kogo veterynarnogo instytutu // DALO: f. 588, op. 1, spr. 15. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016